

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՎԱՐԴՈՒՇ ԵՍԱՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Ընտանեկան գործերով վարույթը նորույթ է Հայաստանի դատավարական օրենսդրության համար. այն դասվում է հատուկ հայցային վարույթների շարքին: Օրենսդիրը, այս վարույթի համատեքստում ընդգծելով երեխայի լավագույն շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունը, դրա համար սահմանել է քննության որոշակի առանձնահատկություններ: Հոդվածի շրջանակներում քննարկվել են ընտանեկան գործերով վարույթի այդ առանձնահատկությունները: Սույն հոդվածի շրջանակներում ընտանեկան գործերը պայմանականորեն դասակարգվել են երեք հիմնական խմբերի.
Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով ընտանեկան իրավահարաբերություններից,
Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերից,
Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով Հայաստանի Հանրապետություն անօրինական տեղափոխված կամ Հայաստանի Հանրապետությունում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձի վերաբերյալ գործերից:

Բանալի բառեր – *հատուկ հայցային վարույթներ, ընտանեկան գործեր, երեխայի լավագույն շահ, ընտանեկան վեճերով վարույթ, ընտանեկան իրավահարաբերություններ, անօրինական տեղափոխված երեխա, ապօրինի պահվող երեխա*

ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ ընտանիքը գտնվում է պետության պաշտպանության ներքո:

Հանդիսանալով պետական քաղաքականության գերակա ուղղություններից՝ սահմանադրական այս դրույթը իր ամրագրումն է գտել նաև ընտանեկան օրենսդրության մեջ: Ամուսնությունը և ընտանիքը հասարակական երեվույթներ են, և կարևորելով այս տեսակ հարաբերությունների նշանակությունը՝ օրենսդիրը ընտանեկան վեճերով գործերի քննությունը ՀՀ քաղաքացիական

* **Վարդուշ Եսայան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ

Вардущ Есаян – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского процесса ЕГУ

Vardush Yesayan – Candidate of Law, Associate Professor at YSU Chair of Civil Procedure

Էլ. փոստ՝ vardyesayan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-9208>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 10.01.2024

Գրախոսվել է՝ 27.02.2024

Հաստատվել է՝ 17.05.2024

© The Author(s) 2024

դատավարության օրենսգրքում նախատեսել է առանձին գլխով:

Ընտանեկան գործերով վարույթը նորույթ է Հայաստանի դատավարական օրենսդրության համար, և **քաղաքացիական դատավարությունում այս վարույթը** դասվում է հատուկ հայցային վարույթների շարքին:

Ընտանեկան գործերը պայմանականորեն կարող ենք դասակարգել երեք հիմնական խմբի.

1. Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով ընտանեկան իրավահարաբերություններից,

2. Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերից,

3. Ընտանեկան գործեր՝ ելնելով Հայաստանի Հանրապետություն անօրինական տեղափոխված կամ Հայաստանի Հանրապետությունում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձի վերաբերյալ գործերից:

Ըստ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ ընտանեկան վեճեր քննելիս գործի քննությունն իրականացվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կանոնների պահպանմամբ՝ հաշվի առնելով ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով և 203-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված առանձնահատկությունները:

Օրենսդիրը այս վարույթի համատեքստում ընդգծել է երեխայի լավագույն շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունը՝ դրա համար սահմանելով քննության առանձնահատկություններ:

Ընտանեկան իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ դատարանը գործի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով պարտավոր է, չսահմանափակվելով գործին մասնակցող անձանց միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկել ողջամիտ միջոցներ գործի քննությունը լրիվ, բազմակողմանի իրականացնելու համար, մասնավորապես՝ պահանջել տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարել գործին մասնակցող անձանց ներկայանալ դատական նիստի, նշանակել փորձաքննություն, հարցաքննել վկաների, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից պահանջել փաստաթղթեր: Այս դրույթը միտված է երեխայի լավագույն շահերի պաշտպանության արդյունավետ իրականացմանը, երեխաների իրավունքների խախտումների հնարավորինս բացառմանը և դատավարության ընթացքում գործի հանգամանքների առավել մանրակրկիտ վերհանմանը:

Ընտանեկան հարաբերությունների կարգավորման համատեքստում բավականին կարևոր է այս տեսակ իրավահարաբերություններից առաջացած վեճերը հատուկ հայցային վարույթի կարգով քննելու անհրաժեշտությունը,

քանի որ դրանց արդարացի լուծումը ունի ոչ միայն իրավաբանական, այլ նաև հասարակական կարևոր նշանակություն:

ՀՀ գործող օրենսդրությամբ դատարանին վերապահված է սեփական նախաձեռնությամբ գործողություններ կատարելու հնարավորություն, որը ուղղված է հենց այս գործառնության իրականացմանը, քանի որ դատարանը պետք է հստակորեն ձևավորի իր ներքին համոզմունքը, որը կարող է կապված լինել, օրինակ, երեխայի լավագույն շահերի պաշտպանության հետ, և գործի ելքը կարող է կանխորոշել երեխայի ճակատագիրը:

Ընտանեկան վեճերի քննության առանձնահատկություններից է նաև դատարանի կողմից հայցի ապահովման հարցի լուծման առանձնահատուկ կարգի առկայությունը: Երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ դատարանն իր նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ հայցի ապահովման կարգով կարող է գործին մասնակցող կամ այլ անձանց արգելել կամ պարտավորեցնել կատարելու որոշակի գործողություններ, թեկուզև հայցի ապահովման կիրառված միջոցն առերևույթ հանգեցնում է ներկայացված պահանջի փաստացի կատարման: Մա իր հերթին բխում է այն ողջամիտ տրամաբանությունից, որ այս ոլորտում կարող են առաջանալ այնպիսի իրավիճակներ, երբ հայցի ապահովում չկիրառելը կարող է հանգեցնել հետագայում դրա կատարման անհնարինության, ինչպես նաև կարող է խաթարել ՀՀ ընտանեկան օրենսդրությամբ և ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված սկզբունքների և գաղափարների էությունը:

Օրենսգրքի 203-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ ընտանեկան վեճեր քննելիս դատարանները պարտավոր են, երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով, հաշվի առնել ինչպես նույն հոդվածի 2-րդ մասով, այնպես էլ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով սահմանված առանձնահատկությունները:

Ընտանեկան գործերով վարույթի մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ այս վարույթի շրջանակներում առկա է որոշակի պայմաններով նույնական հայցի կրկնակի քննության հնարավորություն: Այս հարցի կապակցությամբ իր դիրքորոշումն է հայտնել նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը¹: Այսպես, դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետության ապահովման երաշխիքներն ու չափորոշիչներն ամրագրված են Սահմանադրության 63-րդ հոդվածում, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) նախադեպերով հաստատված է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավուն-

¹ Տե՛ս 10.03.2020թ. ՄԴՈ թիվ 1515 որոշումը:

քը, որի մասնավոր տարրն է դատարանի մատչելիության իրավունքը, չի հանդիսանում բացարձակ իրավունք և կարող է ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների, իսկ այդպիսի «...սահմանափակումը 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում, և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն»²: Նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով հայցի՝ դատարանի կողմից կրկնակի քննության արգելքը նպատակ ունի նախ՝ երաշխավորել իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքի իրացումը՝ ապահովելով դատական որոշումների վերջնականությունը և կանխելով նույն հարցի վերաբերյալ դատարանի կողմից տարաբնույթ որոշումների կայացումը: Երկրորդ՝ նույն հարցի կրկնակի քննության արգելքը կոչված է ապահովելու արդյունավետ արդարադատության իրականացումը՝ թույլ չտալով նույն հարցով դատարանին կրկնակի ծանրաբեռնելը: Ի վերջո, այդ արգելքի նպատակն է նաև բացառել հայցվորի կողմից դատական պաշտպանության իրավունքի չարաշահումը:

Դատական պաշտպանության արդյունավետությունը պետք է դիտարկել նաև այն տեսանկյունից, թե արդյոք գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ քննարկվող ընդհանուր կարգավորումները հնարավորություն են տալիս Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երեխային վերաբերող հարցերում առաջնահերթ ուշադրության արժանացնել երեխայի շահերը: Հարկ է նկատել, որ երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունը բխում է նաև Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններից: Այսպես, ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված է դաշնագրի մասնակից պետությունների, ի թիվս այլնի, ամուսնալուծության դեպքում ամուսինների իրավունքների և պարտականությունների հավասարությունն ապահովելու համար պատշաճ միջոցներ ձեռնարկելու պարտավորությունը, ինչպես նաև բոլոր երեխաների անհրաժեշտ պաշտպանության պարտավորությունը: ՄԱԿ-ի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»: Կոնվենցիայի թիվ 7 արձանագրության 5-րդ հոդվածն ամրագրում է ամուսինների հավասարությունը, մասնավորապես՝ ամուսնալուծության դեպքում ամուսինների հավասար իրավունքները և մասնավոր ի-

² Sté u «Khalifaoui v. France», app. № 34791/97, 14/03/2000:

րավական բնույթի հավասար պատասխանատվությունը փոխադարձ հարաբերություններում և իրենց երեխաների հետ ունեցած հարաբերություններում:

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր երեխա ունի ֆիզիկական, մտավոր և հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների իրավունք, իսկ այդ հարցում հիմնական պատասխանատվությունը կրում են ծնողները կամ այլ օրինական ներկայացուցիչներ: Նույն օրենքի 14-րդ հոդվածը ամրագրում է դրույթ, համաձայն որի՝ երեխայի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը նրա ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների հիմնական պարտականություններից է: Անդրադառնալով երեխայի և ծնողների փոխհարաբերություններին՝ ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որ իշխանությունները երեխայի և ծնողների շահերի միջև գտնեն արդար հարաբերակցություն և այդ շահերը հավասարակշռելիս հատուկ ուշադրություն դարձնեն երեխայի լավագույն շահերին, որոնք, կախված իրենց բնույթից և լրջությունից, կարող են գերակշռել ծնողների շահերին: ***Մասնավորապես, 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծնողին չի կարող տրամադրվել այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելու իրավունք, որոնք վնաս են հասցնում երեխայի առողջությանը և զարգացմանը***³:

Իր ավելի վաղ արտահայտած դիրքորոշումներից մեկում ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ «ընտանեկան կյանքն» ընդգրկում է ոչ միայն սոցիալական, բարոյական կամ մշակութային բնույթի հարաբերություններ, այլև ներառում է նյութական շահեր, ինչպիսիք են, մասնավորապես, ալիմենտային պարտավորությունները...⁴:

Հենց այս առանձնահատկությունները նկատի ունենալով՝ օրենսդիրը նախատեսել է այդ վեճերի քննության հատուկ կարգ: Այսպես, ՀՀ ՔԴՕ 201-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանները հատուկ հայցային վարույթներն իրականացնում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված գործի քննության ընդհանուր կանոնների համաձայն, այն հատուկ կանոնների պահպանմամբ, որոնք սահմանված են հատուկ հայցային վարույթների համար երկրորդ ենթաբաժնով նախատեսված դրույթներով: Վերոհիշյալ ենթաբաժնի «Ընտանեկան վեճերով գործի քննության առանձնահատկությունները» վերտառությամբ 203-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը, ելնելով երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից, դատարանի համար ամրագրում է պարտականությունների ավելի լայն շրջանակ, քան դատարանն ունի ընդհանուր կարգով գործեր քննելիս, ինչը վերաբերում է գործի քննության բոլոր փուլերին: Չնայած նշված հոդվածը նույնական հայցով դատարան դիմելու համար ուղղակիորեն բացա-

³ Տե՛ս ՄԻԵԴ «Rytchenko v. Russia» որոշումը, 20/01/2011, app. no. 22266/04, §39)

⁴ Տե՛ս ՄԻԵԴ Marckx v. Belgium որոշումը, 13/06/1979, app. no 6833/74, § 52:

ություն չի նախատեսում, սակայն դրա 2-րդ մասը, երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով, սահմանում է դատարանի պարտականությունը՝ գործի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով չսահմանափակվել գործին մասնակցող անձանց միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկել ողջամիտ միջոցներ գործի քննությունը լրիվ, բազմակողմանի իրականացնելու համար: Ըստ օրենսդրի՝ ձեռնարկվելիք ողջամիտ միջոցների շարքին են դասվում մասնավորապես՝ «պահանջելու տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու գործին մասնակցող անձանց ներկայանալ դատական նիստի, նշանակելու փորձաքննություն, հարցաքննելու վկաների, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից պահանջելու փաստաթղթեր»:

Ընտանեկան օրենսգրքի 68-րդ հոդվածը սահմանում է երեխաների ապրուստը հոգալու ծնողների պարտականությունները: Այդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե ծնողներն ապրուստի միջոց չեն տրամադրում իրենց երեխաներին, ապա վերջիններիս պահելու համար միջոցները (ալիմենտը) ծնողներից բռնագանձվում են դատական կարգով: Հնարավոր են դեպքեր, երբ ալիմենտի բռնագանձման պահանջի մասին հայցից հրաժարվելը պայմանավորված լինի ընտանիքը պահպանելու նպատակով դատական պաշտպանության մեխանիզմը տվյալ կոնկրետ ժամանակահատվածում չկիրառելու հայցվորի ցանկությամբ, ինչը չի նշանակում, որ հայցվորն ընդմիջտ հրաժարվում է ալիմենտի պահանջից: Պրակտիկայում կարող են նաև լինել դեպքեր, երբ հայցվորը, պատասխանողի հետ որոշակի բանավոր պայմանավորվածություններ ձեռք բերելով, արդյունքում հրաժարվում է հայցից, սակայն վերջինս ինչ-ինչ պատճառներով չի կատարում պայմանավորվածություններից բխող պարտականությունները: Անգամ կարող է ստեղծվել այնպիսի իրավիճակ, երբ պատասխանողը, իրականում ցանկություն չունենալով կատարելու իր նյութական պարտավորությունները երեխայի հանդեպ, չարաշահում է հայցվորի վստահությունը, համոզում է վերջինիս հրաժարվել իր դեմ հարուցված հայցից, սակայն չի կատարում տրված խոստումները: Արդյունքում՝ երեխան հայտնվում է անբարենպաստ պայմաններում, և ոտնահարվում են նրա շահերը: Ընտանեկան օրենսգրքի վերաբերելի դրույթներից հետևում է, որ երեխայի համար ապրուստի միջոց տրամադրելու՝ ծնողի պարտավորությունը չի դադարում մյուս ծնողի ալիմենտի պահանջից հրաժարվելու հիմքով, այլ շարունակվում է մինչև երեխայի չափահաս դառնալը, իսկ երեխայի անաշխատունակության դեպքում՝ նաև նրա չափահաս դառնալուց հետո: Հետևաբար, ալիմենտային իրավահարաբերությունները շարունակական են և ժամանակի ընթացքում կարող են, կողմերի վարքագծով կամ գույքային հնարավորություններով պայմանավորված, որոշակի փոփոխությունների ենթարկվել:

Այսպիսով՝ ընտանեկան վեճերով վարույթի առանձնահատկություններից է նաև այն, որ ընտանեկան օրենսգրքի վերը հիշատակված կարգավորումների պայմաններում երեխայի լավագույն շահի և երեխայի համար հոգ տանելու ծնողի շարունակվող պարտավորության կատարման ապահովման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ դատարանը պարտավոր է հաշվի առնել հայցից հրաժարվելու հիմքով ալիմենտի պահանջի մասին գործի վարույթի կարճամյա որոշումից հետո կողմերի վարքագծի, ընտանեկան կամ գույքային դրության փոփոխությունները և նույն կողմերի միջև նոր հայց ներկայացվելու դեպքում այն ըստ էության քննության առնել:

ВАРДУШ ЕСАЯН – Особенности семейного судопроизводства. – Семейное судопроизводство является новым для процессуального законодательства Армении, и в гражданском судопроизводстве это производство отнесено к специальному исковому производству.

В контексте данного производства законодатель подчеркнул необходимость защиты интересов ребенка и определил некоторые особенности проведения экспертизы. В рамках статьи рассмотрены особенности производства по семейным делам.

В рамках данной статьи семейные дела условно подразделяются на три основные группы:

1. Семейные дела, основанные на семейных правоотношениях.
2. Семейные дела, основанные на наилучших интересах ребенка,
3. Семейные дела по делам о возвращении ребенка, незаконно переданного в Республику Армения или незаконно удерживаемого в Республике Армения.

Ключевые слова: *особое исковое производство, семейные дела, наилучшие интересы ребенка, производство по семейным спорам, семейные правоотношения, незаконно перевозимый, незаконно удерживаемый ребенок*

VARDUSH YESAYAN – Features of Family Proceedings. – Family proceedings represent a novel addition to the procedural legislation of Armenia, and within civil proceedings, this proceeding is categorized as a special claim proceeding.

The legislator, in the context of these proceedings, has underscored the importance of safeguarding the best interests of the child and has outlined specific features of the examination. This article discusses the distinctive characteristics of family cases within this framework.

Within the scope of this article, family cases are conventionally grouped into three main categories:

1. Family cases based on family legal relations.
2. Family affairs based on the best interests of the child.
3. Family cases concerning the return of a child illegally transferred to the Republic of Armenia or illegally kept in the Republic of Armenia.

Key words: *special claim proceedings, family cases, best interests of the child, family dispute proceedings, family legal relations, illegally transported, illegally detained child*